

U svijetu imaginarne ili fantazmatske uobličivosti "svijeta života" *Imati Hrvatsku* – ne znači baš mnogo! Daleko smo i od toga da je to ono što smo željeli (imati).

Jednako tako *imaginarno* je i *fantazmat-ski* pomišljati da će Paićeva knjiga u današnjem hrvatskom "društvu spektakla" naići na neki širi odjek.

Vratimo se ovdje starom dobrom Hegelu: "Tim gore za činjenice"!

Marijan Krivak

Prikaz

Sue Wright

Jezična politika i jezično planiranje. Od nacionalizma do globalizacije

Biblioteka "Politička misao", Zagreb, 2010, 275 str.

S obzirom na važnu ulogu jezika u distribuciji moći i resursa treba ga promatrati kroz prizmu *političkoga*. Pozivajući se na Mühlhäuslerov pravorijek da ćemo ga razumjeti jedino ako mu pristupimo iz što više različitih perspektiva, autorica Sue Wright pristupa mu interdisciplinarno, nastojeći razumjeti mehanizme moći unutar jezika, njegovu inherentnu logiku i načine kako jezik postaje sredstvom ostvarivanja dominacije, dakle njegovu ideološku funkciju. Iako se ne upušta u središnju sociolingvističku raspravu *nature vs. nurture*, slijedom argumentacije jasno je da Wright

poima jezik konstruktivistički, smatrajući da on ne samo odražava stvarnost nego je i djelatno stvara.

Jezična politika i planiranje jezika pojavili su se gotovo istovremeno s nacionalizmom, a u korijenu se nalazi težnja za ujedinjavanjem dviju fundamentalnih funkcija jezika, komunikacijske kompetencije i izgradnje grupnog identiteta. Vrhunac isticanja važnosti jezika u konstrukciji identiteta nalazimo u radovima Herdera, Fichtea i Renana, gdje jezik gotovo dostiže status apoteoze, definira etnicitet grupe i stvara komunikacijsku zajednicu.

Prvi dio knjige tematizira načine na koje se jezik koristio kao organizacijski temelj i mobilizirajući element prilikom izgradnje nacije. Drugi dio bavi se posljedicama globalizacijskih procesa kada se građani nacionalnih država nađu u sve intenzivnijim međusobnim doticajima. Konačno, u trećem dijelu razmatraju se grupe govornika jezika koji su prilikom izgradnje nacije bili potisnuti ili su se nalazili u politički ili ekonomski inferiornijem položaju, te kakve su njihove perspektive za revitalizaciju jezika u postnacionalnom dobu.

Prvi dio knjige, naslovljen *Zajednica i uloga nacionalnog jezika*, razmatra fenomen nacionalizma i rez koji nastaje u jezičnom ustrojstvu europskih zajednica, osvjedočen u sintagmi "od jezičnog kontinuumu do jezičnog mozaika". Razlika koja danas postoji u dijalektalnom kontinuumu izravna je posljedica projekta izgradnje nacionalnih država (*nation state*). U svojim korijenima projekt je imao izrazito esencijalističku, primordijalnu intonaciju, tvrdeći da razlikovnost postoji od početka povijesti (31). Svaku etničku zajednicu oblikovalo je pojedinačno iskustvo, dok je

jezik omogućio osobnu konceptualizaciju svijeta. Nacija je bila zajednica prošlosti, ali i zajednica sudbine.

Mnogi suvremeni teoretičari, uključujući i Wright, odbijaju esencijalističku interpretaciju i svrstavaju se na stranu konstruktivista, prema kojima je jezik nešto konstruirano i kontingentno. Planiranje jezika uvijek se odvijalo *post facto*, nakon formiranja države (42). S obzirom na to da "centripetalne sile inherentne ljudskoj jezičnoj praksi teže razlomiti jezik u prostoru i vremenu", postojanje unificirana jezika u potpunosti ovisi o razvoju standardnog jezika i njegovoj diseminaciji posredstvom obrazovanja, opće pismenosti i medija (66). Nacionalni je jezik, dakle, konstruiran od strane političke elite koja nadgleda proces standardizacije i diseminacije.

Jezična politika i jezično planiranje svoj vrhunac doživljavaju u postkolonijalnom procesu izgradnje nacije. U afričkom iskustvu grupa u kojima je bilo malo kulturne i jezične kohezije, a gdje su granice bile određene proizvoljno, podudarnost etničke nacije i države bila je fikcija. Stoga su upravo mnoge postkolonijalne afričke države odlučile nastaviti upotrebljavati jezik bivših kolonizatora. Svakako najutjecajnije argument bio je onaj o političkoj neutralnosti kako bi se nadišla tribalistička zanovijetanja (71). Dakako, bivše su kolonijalne sile to podržale jer je takvo rješenje ostavilo otvorenima njihove kanale utjecaja. No, primjeri Tanzanije i Indonezije pokazuju da postoje općeprihvatljiva rješenja. Naime, jezici ranije, prekolonijalne regionalne sile – svahili u Tanzaniji i malajski u Indoneziji – udovoljavali su svim kriterijima za izbor nacionalnog jezika (72). Riječ je o urođeničkim jezicima

koji su simbolično najavili kraj kolonijalizma, promicali su jedinstvo s obzirom na to da nisu bili jezici jedne istaknute etničke grupe te su mogli održati zasebni identitet na regionalnoj osnovi jer su i jedan i drugi bili regionalna *lingua franca*.

Drugi dio knjige nosi naslov *Nadilaženje grupe i učenje jezika* te propituje dinamiku kontakata među pripadnicima različitih govornih zajednica te načine ostvarivanja komunikacije preko jezičnih granica. Autorica iznosi pregled nekoliko pidžina i *lingvi franki*, istovremeno dajući uvid u pritiske kojima ekonomska ili politička nadmoć, kulturni prestiž ili tehnološka premoć određuju izbor jezika. Pruživši nekoliko vrsnih primjera, Wright uvjerljivo argumentira da su tvorci jezične politike uvelike nemoćni kontrolirati širenje *lingvi franki*, štoviše, one nastaju kontingentno te su uvjetovane socio-ekonomskim kontekstom.

Posebna je pozornost posvećena dvjema studijama putem kojih Wright prikazuje uspon i pad jedne prestižne *lingve franke* u slučaju francuskog jezika, to jest putanju engleskog jezika od jezika imperija do jezika globalizacije. Francuski jezik imao je sva obilježja koja pripisujemo jednoj *lingvi franki*, stoga njegov uspon i pad vjerno svjedoče o složenim odnosima *lingvi franki* i moći (118). Zahvaljujući činjenici da je Francuska bila uspješna vojna sila, francuski se afirmirao kao međunarodni elitni jezik i jezik velikog imperija, samorazumljivo i kao jezik diplomacije. Osim toga Francuzi su bili vodeći inovatori u političkim i prirodnim znanostima, počevši od enciklopedista i pozitivističke tradicije. Ne manje važno, francuski se jezik širio i kao jezik religije putem kalvinizma te putem kulturološkog prestiža Pariza.

Korisno je napomenuti, a potom i odbaciti, česte tvrdnje kako jezici posjeduju usađene osobine koje ih čine podobnima za obnašanje uloge *lingve franke*. Sjetimo se samo Rivarolova iskaza *Ce qui n'est pas clair n'est pas français* (121). Dominacija jednog jezika često se objašnjavala s lingvističkog gledišta, u smislu da je za njegovo usvajanje i širenje zaslužna izvrsnost njegove sintakse i leksika (140). Kao što tumači Wright, status *lingve franke* izravno je povezan s čimbenicima političke, ekonomske i kulturološke naravi. Tu tvrdnju potkrepljuje i primjer engleskog jezika, iako je nešto drugačije naravi. Razlika proizlazi iz činjenice da kraj Britanskog Carstva i opadanje britanskog utjecaja nisu značili i slabljenje engleskog jezika zato što je posrijedi bio i jezik Sjedinjenih Država, sljedećeg aktera koji će steći prevlast. Također, status engleskog jezika kao *lingve franke* proizlazi iz više silnica, a ne samo uobičajenih razloga zbog kojih dolazi do usvajanja nekog jezika. Prije svega, to se odnosi na važnost engleskog jezika u uključivanju u tokove, mreže i strukture sustava koji postaju sve postnacionalniji (177).

Treći dio knjige tematizira proces revitalizacije u malim jezičnim zajednicama. Nakon što je nacionalizam ostvario projekt stvaranja komunikacijske zajednice iskorišteniji je jezične razlike u svrhu postizanja zajedništva, novi izazov homogenizaciji počeo se očitovati putem globalizacijskih struktura koje potiču stvaranje još većih komunikacijskih zajednica (181). Wright polazi od pretpostavke da su nadnacionalne integracije i globalizacija izravno povezane sa širenjem prava manjina, dakle i s jezičnim pravima. Javne politike koje

iskorjenjuju različitost i streme asimilaciji više nisu pravno prihvatljive, kao što su u ekonomskoj sferi dokinute mnoge prepreke, čime je ojačana neovisnost malih teritorijalnih grupacija i omogućen pristup tržištu. Osim toga razmjeri i bezobličnost globalizacije ne zadovoljavaju pojedinčevu želju za pripadanjem, stoga dolazi do težnje za povratkom na lokalno kako se ne bi izgubili korijeni, identitet i pripadnost zajednici (182).

Pomak od nacionalnog prema postnacionalnom, transnacionalnom i nadnacionalnom otvorio je i prostor za jačanje i revitalizaciju regionalnih identiteta. Zahtjevi za devolucijom i prihvaćanjem načela supsidijarnosti sve su učestaliji. Slučaj Španjolske sjajan je primjer kako tzv. postnacionalni trendovi preuzimaju obrasce izgradnje nacije karakteristične za nacionalističke projekte u posljednja dva stoljeća. Na primjeru Katalonije vidimo da se strategije i inicijative gotovo uopće ne razlikuju od asimilacijskih javnih politika kojima su se Katalonci žestoko protivili kada ih je provodio Madrid. Dakle, inkluzivni nacionalizam, zahtjev za priznanjem zasebne nacije i institucionalnom prisutnošću u EU-u, promocija kohezivne komunikacijske zajednice itd. Wright tumači kako svaka manjina teži da u sebe uključi nekoliko drugih te da takva logika *babuški* vodi u beskonačnu fragmentaciju (209). No, tu se izdvaja nekoliko snažnih argumenata u korist očuvanja jezične raznolikosti. Poput biološke raznolikosti i jezična je raznolikost dobra sama po sebi, naime, jezici su nezamjenjiv resurs čovječanstva. Osim toga održanje jezika omogućuje pripadnicima grupe da ostanu u doticaju s vlastitom poviješću i kulturnom baštinom, na što se

direktno nadovezuje činjenica da je jezik temeljna sastavnica identiteta koju treba poštovati.

Sue Wright, profesorica sociolingvistike i jezične politike na sveučilištima Birmingham i Portsmouth, jedna je od najuglednijih stručnjakinja za jezične politike i prava u kontekstu europskih integracija i globalizacije. Prijevod knjige *Jezična politika i jezično planiranje. Od nacionalizma do globalizacije* vrijedan je doprinos sociolingvističkoj literaturi u Hrvatskoj, ali i društvenim znanostima općenito. Njezina važnost očituje se ponajprije u tome što proširuje pojmovni instrumentarij koristan za razumijevanje jezičnih politika u postjugoslavenskom govornom području. Konstruktivistički pristup koji zagovara Sue Wright vjerno rekonstruira jezične politike i planiranje jezika koje je uslijedilo nakon raspada Jugoslavije. Ako prihvatimo Klossovu diferencijaciju *Ausbau-Abstand* te istovremeno slijedimo argumentacijski slijed Sue Wright, dolazimo do zaključka da su nacionalno orijentirani lingvisti (koji su pripadali određenom jezičnom kontinuumu) svjesno diferencirali svoje varijetete spram susjednih u svrhu ostvarenja samostalne nacionalne zajednice. Tako je

Ausbau proces, diferenciranjem i elaboracijom, bio u središtu mnogih nacionalističkih projekata (npr. Česi, Katalonci, Norvežani, Srbi, Hrvati itd.).

Osim činjenice da zauzima izričito jezikocentričan pristup naciji, Wright bi se moglo prigovoriti da čini ozbiljnu pogrešku u metodološkom pristupu. Naime, središnji argument knjige i čitava naracija historijski proizlaze iz europskog iskustva, no u određenim trenucima, kada to pogoduje dodatnom potkrepljivanju argumentacije, Wright poopćuje i uzdiže argumentaciju na globalnu razinu. Problem se očituje u tome što teze izrečene o globalizaciji i *post-nacionalnom* vrijede isključivo i jedino u europskom kontekstu i ne mogu se primijeniti na globalnoj razini. Kada i nudi empirijsku potvrdu, to čini usredotočujući se na nekoliko slučajeva koje bismo prije mogli nazvati iznimkama nego općim pravilom. O tendencijama na periferiji ne saznajemo ništa. Da je pristup ostao strogo eurocentričan, središnja argumentacija imala bi snažniji fokus te bi samim time bila znatno uvjerljivija. Unatoč tome *Jezična politika i jezično planiranje* važan je doprinos razumijevanju sociolingvističkih trendova od nacionalizma do globalizacije.

Marko Andabak